

MARDİN'DEKİ TARİHİ KÖPRÜLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

İrfan YILDIZ, Erkan KOÇ

Yrd. Doç. Dr., Dicle Ün. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi
Uzman, Van Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

Özet

Mardin ilk çağlardan günümüze birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerden günümüze çeşitli mimari eserler kalmıştır. Bu yapıların önemli bir grubunu oluşturan köprülerden Mardin ilinin sınırları içerisinde günümüze ulaşan sekiz köprü ele alınmıştır. Köprülerden ikisi Kızıltepe'de, üçü Savur'da ikisi Nusaybin'de biri ise Dargeçit'de yer almaktadır. Bunlar Roma, Artuklu ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilmiş olup, her bir yapı dönemlerinin mimari özelliklerini üzerinde taşımaktadır. *Dara I. Köprü* ve *Dara II. Köprü* Roma dönemine ait eserlerdir. Kızıltepe İlçesi'ndeki *Dunaysır Köprüsü* ile *Harzem Köprüsü*, Artuklu döneminde inşa edilmiştir. Savur İlçesi'nde bulunan *Başkavak (Ahmedi) Köyü Köprüsü*, *Hisarkaya Köyü Köprüsü*, *Sürgücü Ahmet Ağa Köprüsü* ile Dargeçit İlçesi'ndeki, *Dargeçit Köprüsü* ise, Osmanlı döneminden kalmadır. Yapılan bu çalışma kapsamında sekiz köprü kısaca tanıtılmış ve bunların köprü mimarisi içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köprü, Kemer, Selyaran, Korkuluk, Tempan.

Abstract

An Assessment of Historical Bridges, Mardin

Mardin, from the first centuries to present, has been the host of many civilizations and these civilizations have left

various architectural works. Among these structures eight bridges, surviving up to now, constituting a significant group within the boundaries of the province of Mardin, have been addressed. Two of these bridges are located in Kiziltepe, three of them are in Savur, two of them is in Nusaybin, one of them is, however, located in Dargeçit. Built during the Roman, Artukid and Ottoman periods, they possess the architectural characteristics of each period. *Dara I Bridge* and *Dara II Bridge* are the works belonging to Roman period. *Dunaysır Bridge* and *Harzem Bridge*, located in Kiziltepe, were built in the Artukid period. *Baskavak Bridge Village*, *Hisarkaya Village Bridge*, *Surgucu Ahmet Aga Bridge* located in District Savur and *Dargeçit Bridge* located in Dargeçit which are from the Ottoman period. Within the scope of these studies, eight bridges have been briefly introduced and their place in the bridge architecture has been tried to determine.

Keywords: Bridge, Belt, Fender, Railing, Tempan.

Kurte

Nirxandinek li ser Pirên Dîrokî ên li Mêrdînê

Mêrdînê ji serdemên pêşî heya îro xweditiya gellek şaristaniyan kiriye. Ji van şaristaniyan berhemên mîmarî yên têvel heya îro mane. Di nav van avahiyan de pir beşeke girîng digrin ku di nav sînorên welayeta Mêrdînê de heşt heb in. Du pir ji wan li Qoserê ne, sisê li Stewrê, dido li Nisêbînê û yek jî li Kerboranê ye. Ev pir di serdemên Roma, Artûkî û Osmanîyan de hatine avakirin û taybetmendiyên serdemên xwe destnîşan dikin. *Pira Darayê I.* û *Pira Darayê II.* ayidê serdema Romayê ne. *Pira Dunaysir* û *Pira Harzem* ku li Qoserê ne, di serdema Artûkiyan de hatine avakirin. *Pira Gundê Başkavak (Ahmedî)*, *Pira Gundê Hisarkaya* û *Pira Sirgucî Ahmed Axa* ku li Stewrê ne û *Pira Kerboran* ku li Kerboran e, ji serdema Osmanîyan mane. Di vê xebatê de danasîna heşt piran tê kirin û helwest hatiye dayîn ku çiyê van ê di avahîsaziya piran de bê destnîşan kirin.

Peyvên Sereke: Pir, Kevane, Lehîbir, Cax, Tempan.

چکیده

تحليلی درباره پل های تاریخی «ماردین»

ماردین از قرون دور تاکنون میزبان تمدن های فراوانی بوده است. از تمدن های پیشین ساکن در ماردین چندین اثر تاریخی و معماری به جای مانده، و هشت پل تاریخ منطقه ماردین بخشی از این میراث تاریخی و معماری است. از این هشت پل، دو پل در قزل تپه، سه پل در ساوور، دو پل در نویسیب و دیگری در دارگجیت واقع شده اند. این پل ها متعلق به دوره های رو، عثمانی و آتاترک هستند و هر کدام از آنها ویژگی های معماری دوه تارخی خود را جلوه گر می سازند. پل های موسوم به دارای یک و دارای دو، در دوره روم ها، پل های دونایسر و هازم نیز در دوره آرتوکلو ساخته شده و پل های بخش ساوور، یعنی پل روستای باشکاوک (احمدی)، پل روستای حصارکایا و پل احمدآقای سورگوجو در دارگجیت، مربوط به دوره عثمانیان هستند. در این پروژه تحقیقی تلاش شده تا این هشت پل معرفی شده و زوایهی و ابعاد معماری آنها مورد بررسی قرار گیرد.

کلمات کلیدی: پل، قوس و طاق، نرده، دهانه ی آب رو پل، دیواره.

الملخص

تقييم على الجسور التاريخية في ماردین

استضافت ماردین العديد من الحضارات منذ العصور القديمة. وبقيت من هذه الحضارة الأعمال المعمارية المختلفة الى يومنا الحاضر. تناولنا في هذا البحث مجموعة هامة من ثمانية جسور داخل حدود ماردین. يقع جسران من هذه الجسور في حدود قزلبنته و ثلاثتها في حدود الصور و اثنتان في حدود نصيبين و واحد في حدود ضارکجيت. وقد بنيت هذه الجسور في فترات الرومان والعثمانيين و الأرتاق و تحمل كل واحدة منها خصائص المعمارية لتلك الفترات. جسر ضاراکاول و الثاني جسران من جسور فترة الرومان. بني جسر دنيسر و جسر خرم في منطقة قزلبنته في عهد الاراتاق. و جسر قرية باشقواق (الاحمدی) و قرية خسارکيا و جسر سورکجو احمد باشا في منطقة الصور و جسر ضارکجيت في منطقة ضارکجيت باقین من عهد العثمانيين. في هذه الدراسة عرضنا بشكل موجز خصائص هذه الجسور الثمانية و حددنا موقفهم و اهميتهم في المعمارية الجسور.

الكلمات الاساسية: جسر، قوس، سد، حظار.

1. Giriş

Mardin ili, tarih boyunca çeşitli isimlerle anılmıştır. Süryaniler şehre, Süryanice “kale ya da kaleler” anlamına gelen “*Merdin, Merdi, Merdo, Mirdo, Merde, Marda, Mardin*” adını vermişlerdir. Şehir, Bizanslılar döneminde Maride, Mardia; Abbasi döneminde

“*Maridin*”; Artuklular, Akkoyunlular ve Osmanlılar dönemlerinde ise “*Mardin*” olarak adlandırılmıştır.

Mardin’de ilk yerleşme, M.Ö 4500’lü yıllarda başlamış olup daha sonraları sırasıyla Saburiler, Sümerler, Akadlar, Babililer, Mitanililer, Asurlular, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Emevi ve Abbasiler, Artuklular, Eyyubiler, Selçuklular, Akkoyunlular ve Osmanlılar ilde hüküm sürmüşlerdir. Bu devletlerden özellikle Artuklular ve Akkoyunlular döneminde imar faaliyetlerine büyük önem verilmiş ve birçok anıtsal yapı inşa edilmiştir.

Bu makale kapsamında Mardin ili ve çevresinde ilk çağlardan itibaren yapılmış köprü mimarisine ait örnekler ele alınacaktır. Bilindiği gibi köprülerin inşasında işlevsel özellikleri yanında anıtsal ve estetik nitelikler ön plana çıkmış ve mimarlık tarihi açısından dikkat çeken önemli bir yapı grubunu oluşturmuştur.

2. Yapı Tanıtımı

2.1. Dara I. Köprü

Dara (Oğuzlar) Köyü’ndedir. Dara Anastasiapolis Şehri (491–518), Anastasius’un iradesi ile Sasani tehlikesine karşı imparatorluğun doğu sınırını koruyan bir garnizon şehri olarak kurulmuştur (Ahunbay, 2005, s.41–74). Köprünün Roma İmparatorluğu döneminde, V. – VI. yüzyıla inşa edildiği tahmin edilmektedir. Yapıda kullanılan malzeme ve inşa tekniği de bunu kanıtlamaktadır. Eser, günümüzde kısmen tahrip olmuştur (Fotoğraf 1).

Doğu – batı istikametinde uzanmakta olan eser, yolunun eğimli olduğu, yuvarlak kemerli, üç gözlü köprüler grubuna girmektedir (Çizim–1). Ayaklar birbirine yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır. Köprünün orta gözü yan gözlere göre daha geniş ve daha yüksek tutulmuştur. Yan ayaklar günümüzde kısmen toprak altında kalmıştır. Yapının döşeme uzunluğu 26.60 m., genişliği 7.15 m. ve yüksekliği yaklaşık olarak 5.30 m.’dir (Fotoğraf 1).

2.2. Dara II. Köprü

Dara (Oğuzlar) Köyü’ndedir. Dara Anastasiapolis Kenti (491 – 518), Anastasius’un iradesi ile Sasani tehlikesine karşı imparatorluğun doğu sınırını koruyan bir garnizon şehri olarak kurulmuştur (Ahunbay,

1991, s.197–203). Buradan hareketle yapı, V.–VI. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Günümüzde tahrip olan ve sadece iki gözü ayakta kalan köprü doğu – batı istikametinde uzanmaktadır. Bu iki gözde, kısmen toprak altında kalmıştır. Eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla eser, yolunun eğimli olduğu yuvarlak kemerli, üç gözlü köprüler grubuna girmektedir (Çizim–1). Yapı, kırma taş malzemeden inşa edilmiştir (Fotoğraf 2).

2.3. Dunaysır Köprüsü

Köprü, Kızıltepe–Derik yolu üzerinde, Koçhisar Mahallesi'nde Zergan Çayı üzerindedir (Fotoğraf 3).

Köprü'nün üzerinde kitabesi yoktur. Köprü'nün yaklaşık 100 m. güneyindeki Kızıltepe Ulu Camii'nin üzerinde 601/1204 tarihli kitabe vardır. Hem caminin tarihi hem de Kızıltepe'nin XIII. yüzyılda önemli bir merkez olduğu göz önüne alındığında ve yapının konumu, malzemesi, inşa tekniği bakımından Artukoğulları dönemi köprüleri ile benzerliğinden hareketle, köprü'nün XIII. yüzyılın başlarında Artukoğulları tarafından yapıldığı kabul edilebilir (Yıldız-Koç, 2007, s.287).

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 07.03.1996 tarih ve 1773 sayılı kararıyla tescillenen ve çeşitli dönemlerde geçirdiği onarımlarla günümüze ulaşan yapı sağlamdır ve kullanılmaktadır.

Kuzey-güney istikametinde uzanmakta olan köprü, beş gözlü sivri kemerli, yolu eğimli olan köprüler grubuna girmektedir. Yapının döşeme uzunluğu 51.00 m., genişliği 5.40 m. ve yüksekliği yaklaşık olarak 5.00 m.'dir (Çizim–3). Beş gözlü köprü'nün ortasındaki gözü daha yüksek ve büyük yapılmış, yanlardaki ikişer göz ise daha küçük tutulmuştur. Ayaklarda taşıyıcı olarak sivri kemer kullanılmıştır (Fotoğraf 3).

Köprü ayaklarının memba yönünde, üst kısımları yarım piramidal külahla sonlanan, üçgen tabanlı dört adet sel yaran mevcuttur. Yapının üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Eser, sarı renkli düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiş olup, köprü yolu ile sel yaranların yarım piramidal külahları günümüzde betonla kaplanmıştır.

2.4. Harzem Köprüsü

Yapı, Mardin – Ceylanpınar kervan yolu üzerinde Harzem (Ziyaret) Köyü'nde, Zergan Çayı üzerindedir (Fotoğraf 4).

Harzem Köyü'ndeki köprünün üzerinde tarihini verecek herhangi bir yazıt yoktur. Köprünün 20 m. doğusundaki Harzem Medresesi'nin üzerinde 608/1211 tarihli bir kitabe vardır. Köprünün medrese ile aynı dönemde inşa edildiği tahmin edilmektedir. Ayrıca köprü malzemesi, inşa tekniği, formu ve planı bakımından XIII. yüzyılın ilk yarısında Artukoğulları tarafından inşa edilen Kızıltepe Dunaysır Köprüsü ile Artukoğulları döneminde yapılan diğer köprülerle benzerlik göstermektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak yapıyı XIII. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirebiliriz (Yıldız-Koç, 2007, s.288). Yapı günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır

Köprü Zergan Çayı üzerinde doğu – batı istikametinde uzanmaktadır. Yapı, sivri kemerli, üç gözlü, yolu düz olan köprüler grubuna girmektedir (Çizim-71). Eserin döşeme uzunluğu 24 m., genişliği 3.50 m. ve yüksekliği yaklaşık olarak 3.40 m.'dir. Köprü dört ayak üzerine oturmaktadır. Ayaklar birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Yan ayaklar günümüzde kısmen toprak altında kalmıştır (Fotoğraf 4).

Memba yönünde bulunan, üçgen tabanlı yarım piramidal külahla sonlanan sel yaranlardan biri, kısmen günümüze ulaşmış diğeri ise yıkılmıştır. Üzerinde herhangi bir süsleyici unsur bulunmayan köprünün kemer açıklıkları, düzgün kesme taştan, diğer kısımları kırma taş malzemeden inşa edilmiştir.

2.5. Başkavak (Ahmedi) Köyü Köprüsü

Köprü, Başkavak (Ahmedi) Köyü'nü ikiye bölen Savur Çayı'nın üzerindedir.

Köprü üzerinde iki kitabe bulunmaktadır. Birinci kitabe Hacı İbrahim'e ait 1168/1755 tarihli inşa kitabesidir. İkinci kitabe ise 1278/1861 tarihli olup Hacı İbrahim'in oğlu Emir Hacı Abdullah Bey'in tamir kitabesidir. Köprü 1168/1755 tarihinde Hacı İbrahim tarafından yaptırılmış ve Hacı İbrahim'in oğlu Emir Hacı Abdullah Bey tarafından 1278/1861 yılında onarılmıştır (Yıldız, 2010, s.134).

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 12.03.1997 tarih ve 1939 sayılı kararıyla tescillenen köprü

günümüzde sağlam olup yayaların ve hayvanların geçişi için kullanılmaktadır (Fotoğraf 5).

Köprünün iki kitabesinden birincisi inşa kitabesi olup beyaz renkli kalker taşına kabartma tekniğiyle celi sülüs hatla yazılmıştır. İki satırlık kitabenin dili Arapçadır (Fotoğraf 6).

Metin

- هات احمديه صاحب الخيرات

- الحاج ابراهيم فى سنه ١١٦٨

Okunuşu

1. *Hâte Ahmedîyye Sâhibu'l - hâyât*

2. *El – Hâc İbrahim fî sene 1168 /1755*

Anlamı: *Hayırlı ve güzel işlerin sahibi olan Hacı İbrahim, 1168/1755 yılında Ahmedî'ye geldi.*

İkinci kitabe, tamir kitabesi olup birinci kitabenin batısındadır. Kitabe beyaz renkli kireç taşına celi sülüs hatla kabartma tekniğiyle yazılmıştır. Dili Arapça olan kitabe iki satırdan ibarettir (Fotoğraf 7).

Metin

- عمر هذه الجسر صاحب الخيرات السيد عبد

- الله بن ابراهيم الله تعالى ----- فى سنه ١٢٧٨

Okunuşu

1. *Amera hâzihî'l – cisr sâhibu'l – Hayrât es – Seyyid Abd*

2. *(‘llâh) ibn İbrahim Allâhu Teâlâ..... fî sene 1278/1861.*

Anlamı: *Bu köprüyü, İbrahim oğlu, hayır ve iyilik sahibi Seyyid Abdullah..... Allah Teâlâ onları (affetsin)..... 1278/1861 yılında tamir ettirdi.*

Köprü, doğu – batı istikametinde uzanmaktadır. Eser, sivri kemerli, on dört gözlü ve yolu düz olan köprüler grubuna girmektedir. Döşeme uzunluğu 70.50 m., genişliği 3.10 m.'dir. Köprünün orta bölümü 2.90 m., uç kısımları 2.30 m. yüksekliğindedir (Çizim-5). Yapı, On dört kemer gözlü olup, kemerler on beş ayağa oturmaktadır. Doğudaki iki kemer gözü kısmen toprakla dolmuştur. Kemer gözleri ortaya doğru genişlemekte ve büyümektedir. Taşıyıcı olarak sivri kemerlerin kullanıldığı köprüde onarımlardan kaldığı anlaşılan yuvarlak kemerlere de rastlanılmaktadır (Fotoğraf 5).

Ayakların memba yönlerinde günümüzde sadece doğudan dördüncü ve beşinci ayaklarda yarım silindirik şekilde birer sel yaran vardır. Bu sel yaranlar orijinal olmayıp sonradan yapılmıştır. Mansap yönünde doğudan dördüncü kemerin sağında ve solunda ikişer satırlık birer kitabe bulunmaktadır. Bu yönde, doğudan on ikinci kemer gözü kapatılarak güneydeki çamaşırhanenin bir bölümü olarak kullanılmaktadır.

Köprüünün üzerinde herhangi bir süslemeye rastlanmamaktadır. Yapı, sarı renkli kaba yonu taştan inşa edilmiş, kemerlerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Köprü yolu günümüzde betonla kaplanmıştır.

2.6. Hisarkaya Köyü Köprüsü

Köprü, Savur – Hisarkaya Köyü yolunda, Çemülhan olarak adlandırılan mevkidedir (Fotoğraf 8).

Hisarkaya Köyü yolu üzerindeki köprüünün üzerinde tarihini verecek bir kitabesi yoktur. Köydeki yaşlılar köprüünün Hacı Abdullah Bey (Ö.T. 1297/1880) döneminde yaptırıldığını belirtmektedirler. Köprü, yapım tekniği ve malzemesi bakımından Hacı Abdullah Bey döneminde Savur'da inşa edilen diğer eserlerle benzerlik göstermektedir. Ayrıca yapı Hacı Abdullah Bey'in onarttığı Başkavak (Ahmedi) Köyü Köprüsü (1278/1861) ile aynı malzemeye sahiptir. Buradan hareketle köprüünün XIX. yüzyılın ikinci yarısında Savur Emiri Hacı Abdullah Bey tarafından yaptırıldığını söyleyebiliriz (Yıldız, 2010, s.138). Eser günümüzde sağlamdır ve kullanılmaktadır.

Yapı, doğu – batı istikametinde uzanmaktadır. Köprü, yuvarlak kemerli, üç gözlü, yolu eğimli olan köprüler grubuna girmektedir. Yapının döşeme uzunluğu 28.10 m., genişliği 3.50 m. ve yüksekliği 4.30 m.'dir. Günümüzde yayaların ve hayvanların geçmesi için kullanılmaktadır. Yapı dört ayak üzerine oturmaktadır. Memba yönünde, üst kısımları yarım piramidal külahla sonlanan üçgen tabanlı selyaranlar vardır. Bu selyaranlar günümüzde kısmen yıkılmıştır (Çizim–6). Üzerinde süslemesi bulunmayan yapının kemer açıklıkları ve ayakları düzgün kesme taşan diğer kısımları kaba yonu taştan inşa edilmiştir (Fotoğraf 6).

2.7. Sürgücü Ahmet Ağa Köprüsü

Köprü, Diyarbakır – Sürgücü yolunda, Şeyhan Çayı üzerindedir.

Plan, malzeme ve teknik özelliklerinden hareketle yapının XVIII.–XIX. yüzyılda inşa edildiği anlaşılmaktadır (Yıldız, 2010, s.140). Çeşitli dönemlerde geçirdiği onarımlarla günümüze ulaşan yapı, sağlamdır ve kullanılmaktadır (Fotoğraf 9).

Köprü, doğu - batı istikametinde uzanmaktadır. Yolu düz olan, yuvarlak kemerli, beş gözlü köprüler grubuna girmektedir. Yapının döşeme uzunluğu 48.50 m., genişliği 5.80 m. ve yüksekliği yaklaşık olarak 5.60 m.'dir (Çizim-7). Ayaklarda taşıyıcı olarak sivri kemer kullanılmıştır. Köprünün ayakları 1.70 m. genişliğinde ve 5.20 m. derinliğindedir. Köprü ayaklarının memba yönünde, üst kısımları yarım piramidal külahla sonlanan üçgen tabanlı dört adet sel yaran mevcuttur. Yapının üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Köprü, sarı renkli düzgün kesme taş malzemeninle inşa edilmiştir (Fotoğraf 9).

2.8. Dargeçit Köprüsü

Köprü, Dargeçit İlçesi'nin Merkezi'nde Saray Mahallesi'nde Değirmen Deresi üzerindedir (Fotoğraf 10).

Plan, malzeme ve teknik özelliklerinden yapının XVIII.–XIX. yüzyılda inşa edildiği anlaşılmaktadır (Yıldız, 2008, s.175). Köprü, günümüzde sağlam olup kullanılmaktadır.

Yapı, doğu – batı istikametinde uzanmakta olup yolu eğimli olan tek gözlü, yuvarlak kemer açıklıklı köprüler grubuna girmektedir. Köprünün döşeme uzunluğu 11.00 m., genişliği 4.00 m., yüksekliği 2.10 m.'dir (Çizim-8). Üzerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmayan yapı, kırma taş malzemeninle inşa edilmiştir (Fotoğraf 10).

3. Değerlendirme

Mardin'deki köprüleri plan tipolojisi bakımından hem açıklık ve göz sayılarına hem de yol durumlarına göre iki ayrı grupta değerlendirmek mümkündür.

3.1. Tek Gözlü Köprüler

Tek gözlü köprüler daha çok açıklığı az olan akarsular, nehirler ve dereler üzerinde kurulmuştur. Mardin'deki köprüler içerisinde Dargeçit Köprüsü tek gözlü bir köprüdür.

Anadolu'nun değişik bölgelerinde bu tipte inşa edilen köprü örnekleri mevcuttur. Dargeçit Köprüsü (XIX. yy) tek gözlü bir köprü olması bakımından, Van Muradiye Şeytan Köprüsü (XIX. yy) (Top, 1998, s.12–17; Uluçam, 2000, s.249), Bitlis Tuto I Köprüsü (XIX. yy), Bitlis Paşa Köprüsü, Bitlis Kanlı Köprü (XVII. yy), Bitlis Sindiyan Köprüsü (XVII. - XVIII. yy), Bitlis Germik Köprüsü (XIX. yy), Bitlis Çağlayan Köprüsü (XVI. yy), Bitlis Süleyman Köprüsü (XVIII. - XIX. yy), Bitlis Hersan Köprüsü (XIX. yy) (Öztürk, 2002, 199; Öztürk, 2004, s.98.), Kars Arpaçay Köprüsü (Uluçam, 1992, s.147–165.), Şemdinli Taş Köprü (XIX. yy) (Top, 1996, s.130–142.), Siirt Eruh Gerehan Köprüsü (Boran Vd., 2002, s.17–32.) ile benzeşmektedir.

3.2. Çok Gözlü Köprüler

Mardin ve çevresinde inşa edilen köprülerin çoğu, geniş açıklıklı akarsular üzerinde inşa edildiğinden çok gözlüdür.

Başkavak (Ahmedi) Köyü Köprüsü, 14 kemer gözlü ve büyük boyutlu olması bakımından, 12 kemer gözlü Muş - Bingöl yolundaki Murat Nehri Köprüsü (XIII. yüzyılın üçüncü çeyreği), 12 kemer gözlü Palu – Karabegan yolu üzerindeki Murat Köprüsü, 12 kemer gözlü Kırşehir Kesik Köprü (1251), 12 kemer gözlü Edirne Yeni Köprü (1842), 13 kemer gözlü Sivas Yıldızeli Köprüsü (XIII. yy), 15 kemer gözlü Kayseri Yozgat yolundaki Çokgöz Köprüsü (XIII. yy) (İlter, 1978, s.125; Tunç, 1979, s.182.) ile benzeşmektedir.

Hisarkaya Köyü (XIX yy), Harzem (XII. yy) ve Dara I, II. (V.-VI. yy) köprüleri üç kemer gözlüdür. Savur Hisarkaya, Dara I, II. ve Kızıltepe Harzem köprüleri üç kemer gözlü olması bakımından Çermik Haburman Köprüsü (1179) (Ünal, 1975, s.165), Muş – Varto yolu üzerindeki Abdurahman Paşa Köprüsü (XIII. yy.ın ilk yarısı), Cizre Kasrik Köprüsü (XII. – XIII. yy), Hoşap Güzelsu Köprüsü (1671), (Top, 1998, s.35–39.), Siirt Eruh Derviş Ağa Köprüsü (XVII. yy), (Tüfekçioğlu-Boran, 2009, s.298) ile benzerlik göstermektedir.

Sürgücü Ahmet Ağa Köprüsü (XIX. yüzyıl) ile Dunaysır Köprüsü (XIII. yy) beş gözlü bir planlama göstermektedir. Benzer uygulama Anadolu'da Cizre Dicle Köprüsü, Hasankeyf Dicle Köprüsü (1116), (Çulpan, 1973, s.44–38; Tunç,1979, s.45–95; İlter, 1978, s.31–49.), Diyarbakır Kara Köprü (1208), (Yeşilbaş, 2007, s.38.) de görülmektedir.

Ayrıca Hisarkaya Köyü Köprüsü ile Sürgücü Ahmet Ağa Köprüsü üçgen şeklindeki sel yaranlarıyla, Muş – Varto Abdurahman Paşa (Kılavuz, 1996, 106.), Artvin Berta, İstanbul Kapağası, Edirne Şihabeddin Paşa (1451) köprüleriyle benzerlik içindedir.

3.3. Yolu Düz Olan Köprüler

Bu tür köprüler, daha çok aralarında fazla kot farkı bulunmayan, iki kıyıyı birbirine bağlamak amacıyla kullanılmıştır. Mardin ili ve çevresinde, bu türden inşa edilen toplam üç köprü mevcuttur. Bunlar Sürgücü Başkavak (Ahmedi) Köyü Köprüsü (1861), Sürgücü Ahmet Ağa Köprüsü (XIX. yy), Harzem Köprüsü (XII. yy) dır. Bu tür köprülerin Anadolu'da örnekleri, Muş – Varto Kaynarca Köprüsü (XVI. – XVII. yy), Bitlis Alemdar Köprüsü (XVI. yy), Van Muradiye Şeytan Köprüsü (XIX. yy), Hoşap Güzelsu Köprüsü (1671), Bitlis Kanlı Köprü (XVII. yy), Bitlis Destumi Köprüsü (XVII. - XVIII. yy), Bitlis Çifte Köprüsü (XIX. yy), Bitlis Tuto I Köprüsü (XIX. yy), Bitlis Germik Köprüsü (XIX. yy), Konya Ala Köprüsü (1306) dır.

3.4. Yolu Eğimli Olan Köprüler

Bu tür köprüler daha çok aralarında seviye farkı fazla olan iki kıyıyı birbirine bağlamak amacıyla kullanılmıştır. Mardin il sınırları içerisinde bulunan; Dargeçit (XIX. yy), Hisarkaya Köyü (XIX yy), Dara I. (V.-VI. yy), Dara II. (V.-VI. yy) ve Dunaysır (XII. yy) köprüleri yolu eğimli olan köprüler grubuna girmektedir.

Mardin'deki bu köprüler, yolu eğimli olma özellikleri bakımında Bitlis Ahlat Emir Bayındır Köprüsü (XIII. yy), Bitlis Hersan Köprüsü (XIX. yy), Bitlis Çağlayan Köprüsü (XVI. yy), Bitlis Hatuniye Köprüsü (1687), Diyarbakır Haburman Köprüsü (1179) (Çulpan, 1970, s.89–119.) ile benzeşmektedir.

4. Sonuç

Mardin ve çevresinde toplam sekiz köprü mevcuttur. Dara'da bulunan Dara köprüleri, Roma döneminde inşa edilmiş çeşitli dönemlerde onarımlar geçirmiştir. Bu köprülerin ikisi de üç gözlüdür. Dara I. Köprü günümüzde sağlamdır. Dara II. Köprü ise günümüzde yıkılmış, iki gözü ayakta kalmıştır. Kızıltepe ilçesinde bulunan Dunaysır Köprüsü ile Savur ilçesinin Sürgücü beldesinde bulunan

Sürgücü Ahmet Ağa Köprüsü beş gözlüdür ve günümüzde kullanılmaktadır. Harzem Köprüsü ile Hisarkaya Köyü Köprüsü üç gözlü olup sağlamdır. Dargeçit Köprüsü tek gözlüdür. Başkavak (Ahmedi) Köyü Köprüsü ise 14 gözlü olup Artukluların çok gözlü köprülerinin bir varyasyonudur. Bu köprü, Mardin köprüleri içerisinde en çok göze sahip olan köprüdür.

Osmanlı'nın son dönemlerinde inşa edilen Dargeçit, Sürgücü Ahmet Ağa, Hisarkaya ve Başkavak (Ahmedi) Köyü köprüleri dönemlerinin özelliklerini yansıtmaktadır. Dunaysır ile Harzem köprüleri, Artuklular döneminde inşa edilmiş olup Artuklu köprülerinin özelliklerini taşımaktadır. Dara'da bulunan Dara I. ve II. köprüleri ise Romalılar döneminde inşa edilmiş olup daha sonraki dönemlerde geçirdikleri onarımlardan dolayı dönemlerinin özelliklerini kısmen kaybetmişlerdir.

Başkavak (Ahmedi) Köyü, Hisarkaya Köyü, Dunaysır, Harzem, Sürgücü Ahmet Ağa köprüleri kesme taş malzemeden, Dargeçit Köprüsü ise kırma taş malzemeden inşa edilmiştir. Köprüler üzerinde herhangi bir süsleme ögesi tespit edilmemiştir.

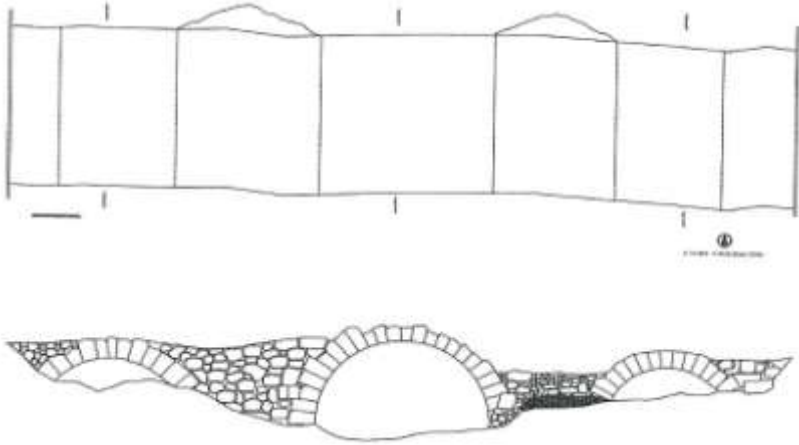
İnşa edildikleri dönemin birer kültürel kimliğini yansıtan bu köprülerin korunup gelecek nesillere aktarılması en büyük temennimizdir.

Kaynakça

- Abdülğani Efendi, (1996). *Mardin tarihi* (B. Zengin, Çev.). Ankara: Mardin Valiliği.
- Ahunbay, M. (1991). Dara-Anastasiopolis 1990 yılı çalışmaları. *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı, I*, 197–203.
- Ahunbay, M. (2005). Antik Mardin. *Taşın Belleği Mardin*, 41–74.
- Boran, A., ve diğerleri. (2002). Siirt İli ve İlçelerindeki 2000 Yılı Yüzey Araştırması. *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.I.*, 17–32.
- Çupan, C. (1970). Artukoğulları devri taş köprüleri ve özellikleri. *Sanat Tarihi Yıllığı, III.*, 89–119.
- Çupan, C. (1973). *Türk taş köprüleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İlter, F. (1978). *Osmanlılara kadar Anadolu taş köprüleri*. Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü.
- Kılavuz, B. N. (1996). *Muş'taki mimari eserler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Öztürk, Ş. (2002). *Van Gölü havzası Ortaçağ ve sonrası su mimarisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van,
- Öztürk, Ş. (2004). *Bitlis su mimarisi*. Bitlis: Bitlis Valiliği

- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1994). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Top, M. (1996). “Şemdinli'deki mimari eserler”. *Van Gölü Çevresi Kültür Varlıkları Sempozyumu*, 130–142.
- Top, M (1998). *Hoşap'taki Mahmudi beylerine ait mimari eserler*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Tunç, G. (1979). *Taş köprülerimiz*. İstanbul: Karayolları Genel Müdürlüğü.
- Tüfekçioğlu, A.- Boran, A. (2009). *Eruh'ta Osmanlı dönemi eserleri*. Ankara: Siirt Valiliği.
- Uluçam, A. (1992). “Kars'taki mimari eserler.” *Yakın Tarihte Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu*, 147–165.
- Uluçam, A. (2000). *Ortaçağ ve sonrasında Van Gölü çevresi mimarlığı I*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Ünal, R. H. (1975). *Diyarbakır İli'ndeki bazı Türk İslam anıtları üzerine bir inceleme*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Yeşilbaş, E. (2007). *Diyarbakır'da su mimarisi*. yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yıldız, İ. ve Koç, E. (2007). “Mardin'in Kızıltepe ilçesindeki Artuklu dönemi köprüleri”, *Artuklular, I.Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri*, II, 283–94.
- Yıldız, İ. (2010) *Savur'daki tarihi eserler*. İstanbul: Mardin Valiliği.
- Yıldız, İ. (2008). *Mardin'deki su mimarisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Yıldız, İ. (1998). “Van'ın Tarihi Köprüleri”, *Dünyada Van*, 9, 12–17.

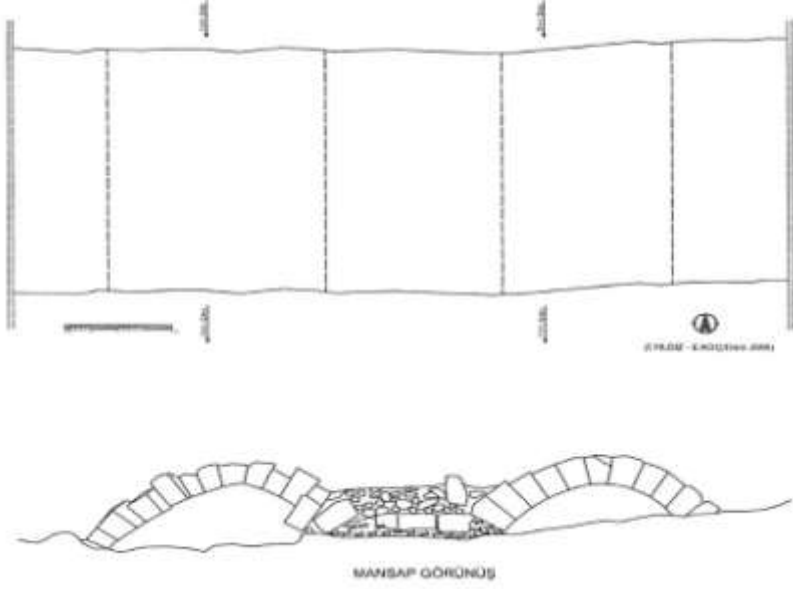
Ekler

Çizim 1. Dara I. Köprüsü'nün Planı –Mansap Görünüşü.

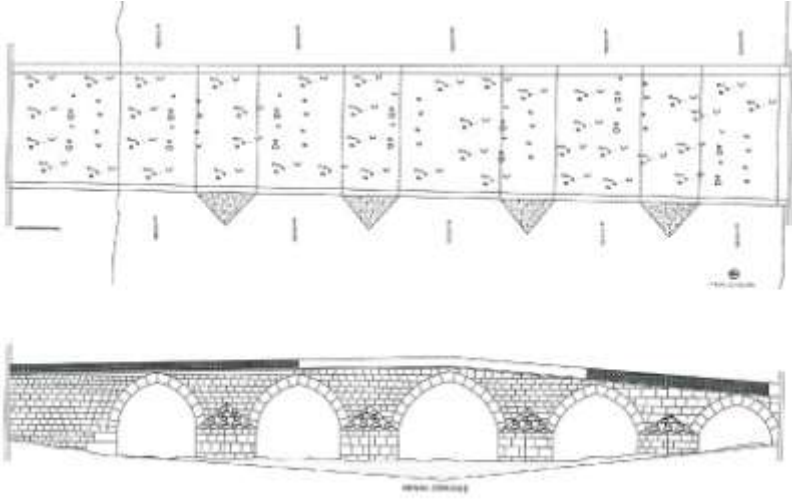
Fotoğraf 1. Dara I. Köprüsü'nün Genel Görünüşü.

Çizim 2. Dara II. Köprüsü'nün Planı –Mansap Görünüşü.

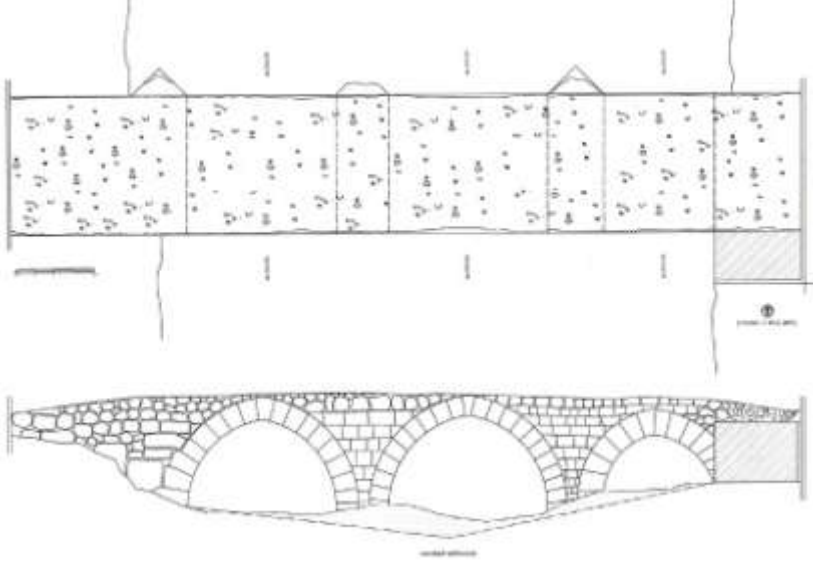
Fotoğraf 2. Dara II. Köprüsü'nün Genel Görünüşü.

Çizim 3. Dunaysır Köprüsü'nün Planı –Mansap Görünüşü.

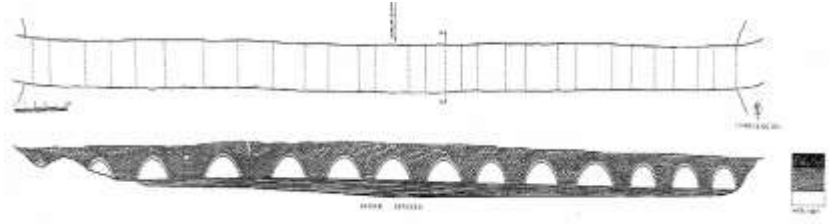
Fotoğraf 3. Dunaysır Köprüsü'nün Genel Görünüşü.

Çizim 4. Harzem Köprüsü'nün Planı –Mansap Görünüşü.

Fotoğraf 4. Harzem Köprüsü'nün Genel Görünüşü.

Çizim 5. Başkavak (Ahmedi) Köyü Köprüsü'nün Planı – En Kesiti-Mansap Görünüşü.

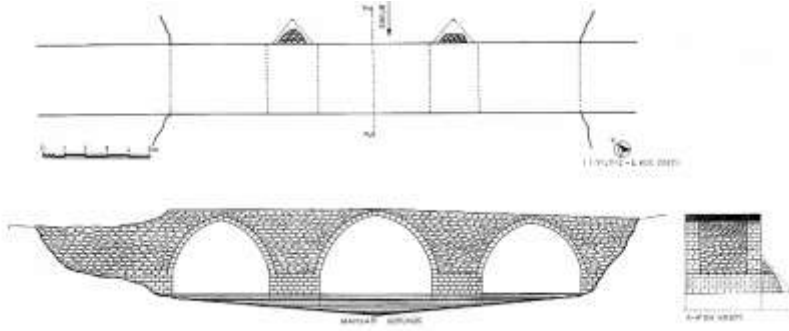
Fotoğraf 5. Başkavak (Ahmedi) Köyü Köprüsü'nün Genel Görünüşü.

Fotoğraf 6. Başkavak (Ahmedi) Köyü Köprüsü'nün İnşa Kitabesi.

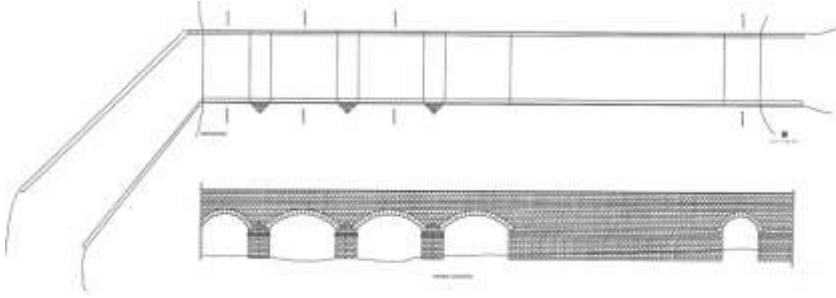
Fotoğraf 7. Başkavak (Ahmedi) Köyü Köprüsü'nün Onarım Kitabesi.

Çizim 6. Hisarkaya Köyü Köprüsü'nün Planı – En Kesiti - Mansap Görünüşü.

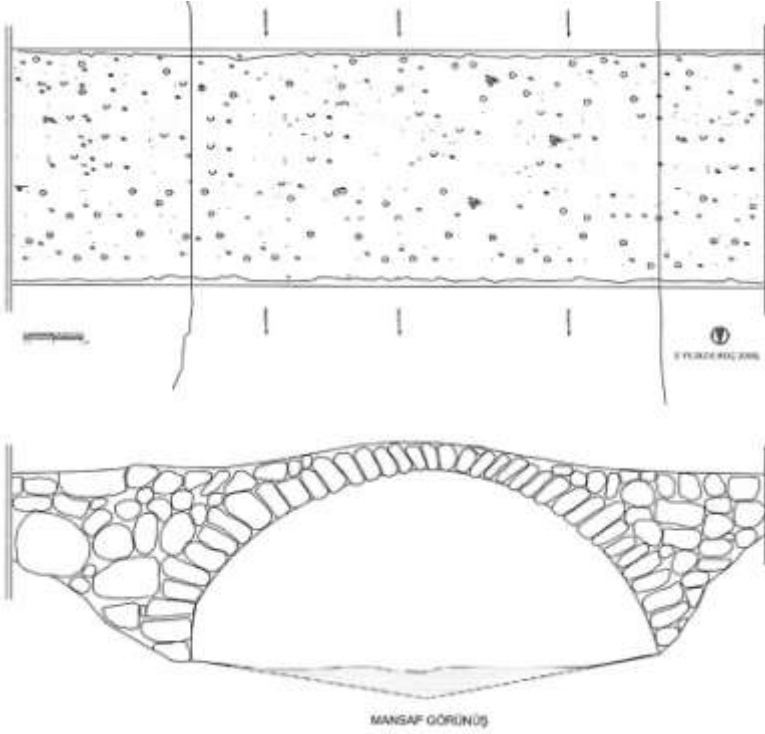
Fotoğraf 8. Hisarkaya Köyü Köprüsü'nün Genel Görünüşü.

Çizim 7. Sürgücü Ahmet Ağa Köprüsü'nün Planı- Memba Görünüşü.

Fotoğraf 9. Sürgücü Ahmet Ağa Köprüsü'nün Genel Görünüşü.

Çizim 8. Dargeçit Köprüsü'nün Planı - Mansap Görünüşü.

Fotoğraf 10. Dargeçit Köprüsü'nün Genel Görünüşü.

